

FODOR GÉZA

EGY REJTÉLYES EPIZÓD KRÓNIKÁINKBAN

Árpád-kori szövegeink elemeikben máig őriznek bizonyos ki nem bontott utalásokat, célzásokat, de még olyan részleteket is, melyeknek értelmezése nem könnyű, s így fejtegetésük vitákra ad okot. Van belőlük jó néhány, olykor még egy témakörön belül is. A honfoglalás korából ilyen pl. a csatlakozott kavarak szerepe, Álmos vezér halálának körülményei, a honfoglalás lezajlása stb., hogy csak néhányat említsek itt. A problémát az okozza, hogy egyes történések megítélésében a tudományos álláspontok eltérnek egymástól, így az összegezés vagy elmarad, vagy esetenként nem kielégítő megvilágításban jelenik meg. Historiográfusok gyakori témája ez, ami egyben jelzi, hogy pontosításokra az újabb meglátások okán időnként valóban szükség van. Helyénvaló, hogy a *művelődéstörténet* (is) számon tart ilyen és hasonló problémákat, jelenségeket.

A címben jelzett epizód, amely Kálti Márk 1358 – 1370 között készült *Képes krónika* c. (Magyar Helikon, Bp. 1959.) kompozíciójában található, ugyancsak az értelmezés sajátágaival kelti fel a figyelmet. Első észrevételünk az, hogy meglehetősen lazán illeszkedik a krónikaszerkesztmény szöveggörnyezetébe és csaknem kilóg az események interpretálásából. Ami érthető, hiszen e részlet akár Kézai Simon kb. 1283-ban írt *gestájából* is odakerülhetett. Kézai mester korábban IV. (Kun) László megbízásából írta meg a *magyarok történetét*, lévén a király (1272 – 1270) udvari papja és történetírója. A királyi kancelláriában ekkor még megvolt mind az I. András (Endre) korában (1046 – 1060) megkezdett és 1062-ben, I. Béla (1060 – 1063) idejében befejezett, világias (pogány) elemeket is bátran felvállaló, *Ősgesztának* tekintett krónikaírás, mind annak a Salamon király korában (1063 – 1074) ártírt, „keresztényesített” (így dogmatikusabb) változata is, többek között. Kézai az említett krónikarészletet valószínűleg az I. Endre-kori *Ősgesztából* vette át. 1283 táján elkészült művének eredeti példánya elveszett ugyan, de két, némileg eltérő szövegű másolata alapján (a XVIII. sz. közepén már ezek is eltűntek!) Schwandtner J. György és Bél Mátyás 1746-ban szerencsére kiadták összevont szövegét a *Scriptores rerum Hungaricarum* I. kötetében. Így maradt ránk, de csak 1862-ben került magyar nyelven az olvasókhoz, Szabó Károly fordításában. (Árpád-kori írásainknak szinte mind egyikét igen későn fedezték fel, s jórészt csak a XX. században adták ki nyelvünkön.)

E régi művekben meglevő, figyelmet keltő szövegrész a honfoglaló magyarok viszontagságos útjáról tesz említést, amint átkelnek a Kárpátokban levő Havas-erdőn. Geréb László fordítása ezt így adja vissza: *Áthaladtak a besenyők, a fehér kunok országán, Szuzdálián és a Kiev nevű városon, majd átkeltek a havasokon. Valamely tartományban számtalan sok sást láttak. Meg nem maradhattak ott a sasoktól, mert úgy ellepték a fákat a sasok, mint a legyek: elköltötték vágómarháikat, sőt lovakat is. Azt akarta ugyanis Isten, hogy sietvést szálljanak le Magyarországra. Azon túl három hónapig hegyeket jártak és eljutottak Magyarországra, illetve Erdőelve határára. Nem tetszett ez az említett népeknek. Itt hát földvárakat építettek, ott őrizték feleségeiket és jószágait. Egy ideig ott maradtak, azért nevezik azt a németek mai napig Siebenburgnak vagyis Hétvárnak.* (I. m., 75. old.)

Az epizód, némileg stilizált formában, a Thuróczy János által 1488-ban írt *Chronica Hungarorum* (A magyarok krónikája) c. művében (Helikon, Bp. 1978.) is olvasható. Feltűnő viszont, hogy Anonymus, aki szintén ismerte az *Ősgesztá* szövegeit, ezt a részt mellőzte. Az ő leírásában a Vereckei-hágón átkelő honfoglalók útja teljesen zavartalan és akadálytalan, ott nehézségekről szó nem esik. Az Árpád-kor gesztáit és krónikáit, a valamivel későbbi kódexirodalmak teljes egészét tekintve azonban más, erre a részletre vonatkozó, kiegészítő vagy bővebb magyarázatot, utalást esetleg, sehol, semmilyen formában nem találunk. Pedig hát (s ezt észre kell vennünk) az Árpád-kor írói, „szerkesztői” figyelmét amúgy nem kerülte el ez a részlet! (Itt említem meg, hogy a sasok támadását egy IX. századból való bizánci kútfő, a Suda Lexikon az avarok bejövételével hozta kapcsolatba.)

A rövid szöveg értelmezése látszólag nem okoz gondot. Legfeljebb az „eseményt” szimpla módon értők csóválhatják a fejüket, mondván, ki látott már csapatban ennyi ragadozó madarat vonuló hadra támadni. Ezek ugyanis magányosan vadászó lények, egymás közelségét sem tűrik. De hát éppen ez az, ami másokat gondolkodásra késztet: itt alighanem kódolt *üzenetről* lehet szó. Amiből máris sejthető, hogy a hegyeken átvonulókat valamilyen nem várt esemény zavarhatta meg. Az indoklás adott: az „égi beavatkozás” itt isteni szándék (deus ex machina) műve, sarkalló tényező csupán a hon mihamarabbi foglalásához. A szövegrészhez fűzött korábbi (szakírói) megjegyzések a *sasokat* képletesen besenyőkként értelmezték, annak alapján is, hogy *sas* (latinul *aquila*) szavunk török „megfelelője” a *bese*. A török népnek tudott *besenyők* „bevonása” elsősorban bizánci források közléseinek visszatükröződései. A dolgok ilyen alapú megközelítése és „megvilágítása” igen régi, s az elemzések többnyire, kisebb módosulásokkal ugyan, de egyezni látszanak. Erdélyi István pl. ezt írta: „Némelyek e mondai elem mögött történeti tényt látnak, a sasokban meg éppen besenyőket (*bese* a török nyelvekben sólymot jelent)”. (A *honfoglalás és előzményei*. Kossuth Kiadó, Bp. 1986., 80–81. old.) Györffy György szerint a *sasok régi magyar nyelven „besék”!* (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat, Bp. 1986., 37. old.)

Ám hogy mégis van ebben az epizódnyi szövegben valami megmagyarázhatatlanul nyugtalanító, azt régóta éreztem. Korábban ugyanis, még a 60-as évek derekán, de később is, e szövegrész alapján igen bizarr következtetések és magyarázatok adtak tápot kételyeinknek. Ilyen „megvilágításokat” olvashattunk: a honfoglaló magyarok az őket üldöző besenyőktől súlyos vereségeket szenvedve, a Kárpát-medencében kerestek menedéket. Mindenüket hátrahagyva, Árpád serege megszállta a Tisza-Duna közét és Pannóniát. A hadak távollétében a besenyők, akik korábban az úzoktól szenvedtek vereséget, Etelközben rajtaütöttek a magyarok szállásain. A kis létszámú véderővel magukra hagyott családtagjaikat, asszonyaikat és gyermekeiket mind leölték. Jóságait, minden ingóságokkal együtt, zsákmányként magukkal vitték. Aztán jött a legabszurdabb következtetés: a honfoglalók asszonyaik nélkül érkeztek meg a Kárpát-medencébe, legfeljebb egyes törzsfők hozhatták be ide egyes családtagjaikat...

Ha ez így történt volna, akkor – mondani sem kell – a Kárpát-medencében magyar államot eleink sosem hoznak létre! Nyilvánvaló tehát, hogy az ominózus következtetés valamiben hibázik. Az első reagálás nyomában az, hogy ennek bizony utána kell nézni: tényleg így van-e ez, s ha igen, milyen adatok és vonatkozások támasztják alá ezt az állítást a belőle fakadó konklúzióval együtt? Még akkor is, ha amúgy jól ismertek a XIX., újkeletűbben pedig a XX. század második szakaszaiban jelentkezett 'nemzeti deheroizálás' nem éppen hasznos attitűdjei. Másfelől meg azt tudnunk kell, hogy koraközépkori krónikáink többféle műfajt elegyítenek össze, ráadásul kontaminálva is a dolgokat. De feltétlenül megbecsülést érdemelnek páratlan értékeik miatt, melyeknek nagy részét éppen hagyományaink képezik. Ezeket viszont nem egy esetben több oldal felől, még több ismeretanyaggal kell kibontani!

Áttekintve az említett epizódhoz kapcsolható történeti esetek analógiáit, valóban akadnak olyan források, és adatok, amelyek homályosan bár, de utalnak egyes dolgokra, néhol pedig használható (vagy annak látszó) pontokat (fogódzókat) is adnak a továbblépéshez.

A korabeli népek szállásterületeinek ismerete mellett legfontosabb tájékoztatónk természetesen az események kronológiája. Csak a klasszikusan elfogadott adatokból indulva ki, tudjuk: a hunok Kr. u. 370 táján kelnek át a Volgán, s telepednek meg a Kaukázus északra eső előterében, a mai Kubány és a Fekete tenger partvidékén. E földrajzi térségben a görög Világkrónika több népcsoportot is felsorol, az akkor itt élő gót törzsszövetségektől a Volga-mellékről ideköltözött bolgárokig (Kr. u. 354). A magyar törzsek szállásterülete ekkor még a Magna Hungáriának mondott „régí ország”. A tudományos állásfoglalások többsége szerint ez a vidék a Volga-Káma és az Ural-hegység déli területei között, a Volgától keletre fekvő Baskíria déli részén lehetett. A kipcák-török nyelvű bas-

kiókról tudjuk, hogy ők Baskíria földjére, azaz mai hazájukba, Kr. u. a VIII. sz. végén érkeztek. A magyar nép jelentős része ekkor már onnan végleg elköltözött (elvándorlásuk a hunok átköltözésével, már 370 után megindult!), de mint ahogy az lenni szokott, ezeken a szállásterületeken is visszamaradtak kisebb-nagyobb magyar néprészek. Példának okáért a Jenő és a Gyarmat törzseink maradványai. A későbbi források őket nevezik *baskírmagyaroknak*.

Ez idő tájt a Volgán túl többféle *törökösnek* mondott nép élt, többek között a *besenyők* és az *úzok*. A besenyők szállásterülete eredetileg a Volga és az Ural folyók között, az úzoké pedig a kazah-sztyeppén, a kazárok szomszédságában volt. Czeglédy Károly a népmozgásokban bővelkedő VII. század eseményei kapcsán említi, hogy „i. sz. 650 után a következő másfél évszázad során a kazárok eredményesen szálltak szembe az oguzokkal (e népcsoportba tartoztak az úzok – F. G.), valamint az Ural folyó vidékén nomadizáló besenyőkkel is” (Czeglédy Károly *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Bp. 1969., 207. old.) A kazároktól nem volt idegen az akkor még nagy állatállománnyal rendelkező besenyők fosztogatása. Amikor viszont az úzok, összefogva a kazárokkal, hadat indítottak a besenyők ellen, felülkerekedtek rajtuk és kiűzték őket tulajdon földjükről. Vidéküket ettől kezdve az úzok lakták. Ez az esemény nemcsak a környékbeli népek emlékezetében, de a valamivel későbben írott (arab és bizánci) forrásokban szintén „nyomot hagyott”. Nem tudni, melyik évben történt az eset, mivel az évszámot nem rögzítették a forrásmunkák. A magyar történészek többsége az eseményt a 800. év tájára teszi. Egyes nyugati történészek, pl. A. M. Macartney és Josef Marquart, csakúgy, mint korábban a szovjet-orosz M. I. Artamonov, L. L. Galkin, Sz. A. Pletnyova, Sz. Sz. Sirinszkij, a kérdéskör nagy tekintélyű professzorai, ennek dátumát korábbra, 690 - 760 közti évekre tették.

Feltűnhet azonban számunkra, hogyan interpretálta ezt 1974-ben Györffy György magyar akadémikus. A fentebb már említett írásában ez áll: „*A besenyők, akiket 894 körül (kiemelés: F. G.) a meglepetésszerű úz támadás menekülni kényszerített, és sem idejük, sem módjuk nem lehetett rá, hogy állatállományukat a Volgán átszállítsák, kis ideig a Volga – Don-könyöktől északra elterülő steppén húzhatták meg magukat. Mint Konstantin császár besenyő hagyomány alapján írja, sikertelenül próbálkoztak földet és életlehetőséget szerezni maguknak. Azt a területet ui., amely életmódjuknak megfelelt volna, Kazáriát és a Középső – Volga-vidéket, katonailag felkészült nomád államok tartották kézben. Így nem maradt más út számukra, mint a magyarok országát, Etelközt elfoglalni.* (I. m.: 36. old.) Ezzel, az évszámot kivéve, egyet kell érteni. (Etelközről, melynek fekvése Györffynél szemmel láthatóan a Dontól az Al-Dunáig terjed, alább még szó lesz.)

A magyar akadémikus jól tudja, hogy Bíborbanszületett Konstantin (905-959) görög császár *A birodalom kormányzása* c. művében, amelyet megbízottjai 952

nyarán már véglegesített formában elkészítettek, s az uralkodó azt átnyújthatta fiának, a 14. születésnapját ünneplő trónörökös Romanosznak, magyar vonatkozású értesüléseit az udvarában járt Árpád-ivadékoktól, Bulcsú és Tormás szóbeli közléseiből szerevezve (ez 948-ban történt), két besenyőtámadásról szól, melyek két különböző időben történtek a magyarok ellen. (És az udvarába jött besenyő vezérektől úgyszintén, akik meg másképpen voltak érdekeltek az „ügyben”.) E két eseményt pedig a császár a bizánci értelmezés szerint „archaizáló módon” kezeli, vagyis a régebbi leírásokban foglaltaknak (még akkor is, ha a szöveg évszámokhoz kötött), folyamatosan *aznapiságot* tulajdonít. A besenyőknek úzok általi elűzéséről szóló hír viszont csak később és hallomásból jutott el a bizánci udvarba, ami ott nyomban *örökkévaló jelenlevőséggé* vált. Az ilyen és hasonló eljárás mód ma már jól ismert a bizantológiaiából. (Korábban erre nem figyeltek fel. De amikor a nyugati országokban elkezdtek fordítani a bizánci szövegeket, már észrevették ezek sajátos módú datálásait, elsősorban a 15 évet alapul vevő, uralkodói ciklusokhoz kötött indukciós számítások nehézségeit.) Ezekkel azonban a magyar tudomány képviselői már a XIX. században tisztában voltak.

A besenyőkről, e tragikus sorsú űzött népről ma valamivel többet tudunk, mint a múlt század 60-70-es éveiben. Az egykori arab források beszámolóit (a IX-X. századi Dzsajháni és X-XI. századi követői: Ibn Ruszta, Balkhi, Ibn Haukál, Ibn Fadlán, Isztakhri, akik bejárták később az úzok, kazárok és besenyők lakhelyeit) nagyrészt igazolódottak. Írásaik tükrében a besenyők népe is csak olyan volt, mint abban a korban bármelyik nomád típusú nép. Az tény, hogy az úzok gazdaságilag tönkretették őket. Elszegényedve azon igyekeztek, hogy más népek szövetségét keressék. Így jött létre nem sokkal később az ász-alán-besenyő törzsszövetség, amely a Kaukázus térségében játszott szerepet. Más törzsük, így pl. a három csoportból álló kangar-besenyők, katonai szerepet vállaltak a kazároknál, akik határaik őrzésével bízták meg őket. Később bizánci zsoldba szegődtek, de arra is volt példa, hogy elégedetlenségükben a császári birodalomra támadtak. Létszámban nem haladták meg a magyarokat. Ami érthető, hiszen útjuk során folytonosan morzsolódnak, szétszóródnak, fogynak...

A besenyők nyolc törzsének tartózkodási helyét 915-ben a Dnyeper két oldalán említi a Nesztor-krónikának is nevezett orosz őskrónika, amely XVI. századi rekonstrukció. „Központjaikról, szállásaikról azonban nem tudunk semmit. Életmódjuk sokkal inkább nomád jellegű lehetett, mint az ősmagyaroké” – idézi Erdélyi István Györffy Györgyöt. (Erdélyi, i. m., 52. old.) Erdélyi István itt egy meg nem nevezett bizánci forrásra is hivatkozik: „A XI. sz. derekán kb. 800 ezer fő volt a Bizánci Birodalomra törő besenyők teljes létszáma, beleértve a gyermekeket és az asszonyokat is.” Nyolc törzsüket azonban csak negyven nemzetség alkotja, míg a honfoglaló magyarok száznyolc nemzetséggel érkeztek a Kárpát-

medencébe. Erdélyi mégis ilyen véleményt mond a besenyőkről: „Erejüket jelentős, a honfoglaló magyarok számát valószínűleg messze felülmúló tömegük biztosította.” (Uo., 52. old.) Az ilyen konzekvenciák azért „érdekesek”, mert azok a besenyők, amelyek kb. Kr. u. 800 körül egyik „váratlan” támadásukkal egy nagyobb néprézszt vágnak el a magyar törzsszövetség egészéből, a XI. sz. végére (pontosabban 1091-re!) bizánci területen *kun* közreműködéssel végleg leveretnek és felszámolódnak. Maradékaikat pedig az a Magyar Királyság fogadja be, amely 40 éve még „alul volt velük szemben”, tömegeiket illetően...

Néhány véleményt idézek alább e témával kapcsolatban. Molnár Erik (1894–1966) történész, filozófus, egyetemi tanár, 1944 – 56 között miniszteri tárcák viselője, *A magyar nép őstörténete* c. művében (AK, Bp. 1953.) írta: „894-ben, alig pár évvel a magyar törzsszövetség megalakulása után (*sic!*), a magyar csapatok bizánci szövetségben harcoltak a dunai bolgárok ellen. Míg távol voltak országuktól, ezt a besenyők feldúlták. A magyarság 895-ben újra vándorútra kelt, hogy elfoglalja mai hazáját.” Erről csak annyit, hogy ez bizony a *Ludas Matyiba* illeszkedhetne inkább, mai szemmel nézve és értve.

Bartha Antal (sz. 1927) történész, a történelemtudományok doktora, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, *A 9–10. századi magyar társadalom* (1968, angolul 1974) c. műve ezeket mondja: „A menekülésen kívül más lehetőség nem kínálkozott volna? A források hallgatnak erről. Nem óhajtunk találgatásokba bocsátkozni, de bizonyosan nem tévedünk akkor, amikor nem csupán a honfoglalás katonai eseményeiben látunk céltudatosan irányított cselekvést, hanem magában az új, és ezúttal végleges haza kiválasztásában is... A magyar törzsszövetség vállalhatta volna a behódolást a besenyők előtt, vagy bebocsátást, védelmet kérhetett volna Bizánctól is. Ezek a lehetőségek nyilvánvalók, hiszen sok nomád, félnomád nép járta ezt az ehhez hasonló utat. Akár a besenyők előtti behódolást, akár az utóbbi lehetőséget választják, a politikai és az etnikai felmorzsolódás mindkét esetben csupán idő kérdése lett volna. A súlyos helyzetben hozott döntésben megfontoltságot kell látnunk.” Igen, így is lehet fogalmazni.

Ha viszont, miként Györffy György akadémikus tette, összevonjuk az első besenyőtámadást a 894-es, Simeon által szervezett bolgár-besenyő támadással, irreálisan ható eseménysort kapunk még akkor is, ha a leírás egyébként valósnak tűnik: „A besenyők a Don középső szakaszán meglepetésszerűen keltek át, és – mint Konstantin császár írja – elűzték a magyarok határhozeit. A határvédő népelemek, bizonyára kabar nemzetségek (a *kavar* kifejezés a helytállóbb – F. G.), egy népvándorlást feltartóztatni képtelenek voltak. Siker reményében csak az egész magyar haderő vehette volna fel a harcot a kisebb számú besenyők ellen, de csak akkor, ha készen várta volna az ellenfelet a Don átkelőinél. A

magyar haderő távollétében (?!) ellenállásra gondolni nem lehetett, csak menekülésre. A besenyők a nagy folyók miatt csak szakaszosan nyomulhattak előre. Ez azt jelentette, hogy a Dnyepertől keletre lakó magyarok mindenüket hátrahagyva menekültek nyugatra, viszont minél közelebb lakott egy törzs a Kárpátokhoz, annál több lehetősége nyílt állatai behajtására. A rendezett elvonulást az hiúsította meg, hogy az Al-Dunán átkelt Simeon cár serege, és oldalba kapta a Havasalföldön át menekülőket.” Bámulatos! Kb. 200 évnyi időben, háromezer kilométeres hosszúságú térben, – és egyetlen, látnoki szemvillanásban!

Gondolom, ezek után megoszthatom László Gyula (1910 – 1999) professzor gondolatait ebben a hullámos kérdéskörben. A *Dunántúli Napló* 1973. július 6-i számában Füzes János tollába mondott nyilatkozatából idézem: *A besenyő historia sorsdöntő voltában valóban nem hiszek. Nehezen képzelhető el, hogy egy harchoz, biztosításhoz szokott katonanép védtelenül hagyta táborát, és az könnyűszerrel prédájává válhatott a támadó besenyőknek. Ha így lenne, miként magyarázhatnánk azt a tényt, hogy Árpád magyarjai szervezett egységekben – tehát nem szétziláltan – érkeztek 895-ben a Kárpát-medencébe. Továbbá, hogy lehetett volna ez a megtépett nép hosszú évtizedekig Nyugat-Európa ostroma. Nem vonom kétségbe azonban kisebb-nagyobb csatározásainkat a besenyőkkel, de hogy a honfoglalás ennek következménye lenne, nem hiszem. Valószínűleg a besenyő követei nagyították fel harci tetteiket Bátorbanszületett Konstantin előtt.*

Annak idején felvillanyozva és szinte felszabadítólag hatottak rám ezek a sorok a többnyire fontoskodó, olykor álszent módon köntörfalazó, „tudósi”-nak beállított tudákos, de félrevezető magyarázatokkal szemben. De ami valóban fontos: a honfoglalás egy jól megtervezett katonai akció keretében zajlott. Korábbi adatokból tudható, hogy ezt az „akciót” előre megtervezték, amelyet alaposabb felderítő, „feltérképező” munkával hajtottak végre. A honszerző művelet sem elkapkodott, elhamarkodott nekibuzdulásból történt. Van olyan munka, amely már 811-ben magyar lovasok jelenlétéről számol be az Al-Dunánál. (Király Péter szlavista történész dolgozta fel ezt a témát.) De az is régóta tudott, hogy röviddel azután, hogy Árpádot kazár kezdeményezésre pajzsra emelték, Árpád egy lovascsapat élén 861-ben nem csupán a Kárpát-medencét „szemrevételezi”, de teljes egészében felderíti a Bécsi-medence korabeli viszonyait és annak „állapotát” is! Álmos vezér pedig ez idő tájt a Keleti-Kárpátok lábánál, a sekély vizű Kagul partjának főhadiszállásán, Etuliában vezéreivel együtt rendezgette az ügyeket. A helységnek ma is ez a neve, a Jalpug folyótól nyugatra, Moldávia területén, pár kilométerre az ukrán határtól. A 60-as években még éltek itt magyarok, csakúgy, mint a Prut melletti, egykor még csángóklakta falvakban is! Róluk viszont tudjuk, hogy őket I. (Szent) László királyunk korában a székelyek segédletére, határőrsi feladatokkal megbízva, költöztették ki a Szeret és a Prut vidékeire. Nevük a tevő-

kenykedésükhöz tartozó *csángázásból* származik, ami csengettyűrázást jelent. Lármafáikon, haranglábakon ezzel jelezték a közeledő ellenséget. A közhiedelemmel ellentétben ők nem „elcsángáltak” (elkóboroltak), hanem határfelügyeleti szolgálatokat teljesítettek, mai kifejezéssel *magyar államvédelmi* feladatokat láttak el! Furcsa, tragikus „fizetsége” sorsuknak, hogy *helyhezkötöttségük* okán éppen őket hagyta el először a haza, rájuk kényszerítve a nyelvhagyást és az idegen környezetbeli kiszolgáltatottságok súlyos sorozatait.

E szomorú kitérő után térjek vissza a 890-es évekhez. Az Etelközben állomásozó magyar csapatok kezdetben Bizáncot „támogatják”, nyilvánvaló stratégiai és taktikai okokból, a bolgárokkal szemben. Amúgy mindkét álladalom számukra valóban potenciális ellenfél, mert mindkettő keresztkezeti honfoglalási törekvéseiket. A hadakozás olykor kikerülhetetlen, így tehát a harci összecsapások sem kerülhetők el. A források három bolgárok elleni ütközetről tesznek említést, valamennyi a magyar erők győelmét hozta. A harmadik csata hírvivője 894-ben arról számol be I. Bazileiosz bizánci császárnak, hogy a bolgár-besenyő csapatok „húszezer embert veszítettek Isten akaratából, ami nem csekélység ugyan, de ezért is nagy, erkölcsi tanulság és győzelem az, ha felfogjuk, hogy az ellenség elvonult a harcok helyéről. Hogy ők (vagyis a magyarok) hány életet veszítettek, csak a Mindenható Isten a tudója”. Igen, a vereségeket jól kell tálalgatni, mert sok egyéb függhet attól is.

A 20 ezres veszteség nyilván erős túlzás, ha tudjuk, hogy a besenyők ekortájt már csak ötezer harcossal „vonultak ki”. (A magyar csapatok létszáma sem lehetett több.) Árpád fia, Levente (bizánci forrásokban Liüntika) azonban, aki ezt a sereget vezette, elérte célját: Simeon főerőit lekötötte és megbénította, így a bolgár cár meg sem kísérelhette az erdélyi sóbányák védelmére kirendelt csapatainak hathatósabb támogatását. Levente maradék csapata később a Temes-közben csatlakozott a már Verecke felől bevonult fősereghez. Valószínű lehet, hogy az ő csapatának háttérben levő hadtápját és annak fedezetét érthette az ominózus támadás? Nem könnyű ezt megválaszolni.

Létezik ugyanakkor másféle elgondolás is. Veres P. Tibort, úgy látszik, szintén foglalkoztatta ez a „téma”, mert a Valóság c. folyóirat 1972/5. számában közölt *A magyar nép etnikai történetének vázlata* c. tanulmányában ökológiai szempontból világít rá a szóban forgó „problémára”, korabeli szovjet életföldrajzi adatok és vizsgálatok alapján: „*A magyarok megjelenésének idejét a Kárpát-medencében és környékén, főleg annak keleti előterében, kapcsolatba lehet hozni a népvándorlás korával egybeeső sztyeppei nedves időjárás-periódust a 9. sz. végén megszakító kiszáradással. Az aszály a magyarok földművelését Etelköz nyugati peremén lehetetlenné tette...*” Az etnográfus az állatok pusztulását és a ragadozó madarak (*sasok*) megjelenését elbeszélő mondai epizódban a hirtelen beállott nagy szárazság következményeit látja. Az állatállomány jelentős elhullása időnként korábban is

előfordult egyes helyeken, s ez is hozzájárult a továbbvándorlással járó legelőváltásokhoz. Meglátásaihoz pedig még hozzáfűzi: „*Etelközben a besenyők megjelenésének ideje problematikus, továbbá Bíborbanszületett Konstantin közlései a magyar-besenyő háborúkról kronológiailag ellentmondásosak, a besenyők szerepe pedig a magyar krónikákban és folklórban egyaránt ismeretlen. Önként értődik viszont, hogy szárazság idején nemcsak a félnomád, hanem a nomád népek is a jobb természeti adottságú sztyeppe szélére való kitelepedést szokták választani. 896-ban a magyar honfoglalást bizonyos besenyő csoportok támadásai elősegíthették, de lényegében aligha determinálták.*” Azt hiszem, ez a nézőpont nem melldítható, Veres P. Tibor véleménye figyelemre méltó.

Végül jegyezzem meg: az idézett szövegrészeket tekintve, a figyelmes olvasók észrevehették, hogy mennyire *instabilnak*, *váltakozónak* mutatkozik itt a honfoglalás évének ismerete is, mégpedig a történelemszakma prominens személyiségeinek nézőpontjaiból. Zárjam hát e sorokat mihez tartásképpen ennek ismertetésével.

A magyar honfoglalás pontos éve már az Árpád-korban feledésnek indult, később pedig, mint az időpontok általában, ez is elenyészett. Mindenképpen rekonstruálni kellett tehát, hiszen e nagy horderejű eseménynél ez alapvető fontosságú dolog. Több kísérlet után, a XIX. sz. végéhez és a nagy jubileum, az ezeréves évfordulóhoz közeledve, a *millenniumi ünnepekre* való tekintettel, szükségessé vált a pontos időpont. A század legkiválóbb és legismertebb történészeinek tudott Pauler Gyula (1841 – 1903) akadémikus régi források alapján először a honfoglalás végét állapította meg. Ezt Pannónia 901-es elfoglalásában határozta meg, ami utólag nézve, ma is megállja helyét. A honfoglalás *kezdetének* időpontja azonban még bizonytalanabbnak mutatkozott. Végül ezt is sikerült tisztázni.

Mivel tudott dolog volt, hogy a bolgár-bizánci háborút napfogyatkozás előzte meg, a csillagászati ismeretek kerültek előtérbe. A napfogyatkozás idejét visszamenőleg is nagy pontossággal sikerült megállapítani: az pedig 891. augusztus 8-án volt. Ennek alapján a harmadik, utolsó magyar – bolgár összecsapás idejét 894-re datálták. (Lakits Ferenc: *A magyarok honfoglalásainak ideje és a csillagászat*. Természettudományi Közlöny XXII. Bp., 1890. 492. old.) A honfoglalás évét azonban az MTA egyik ülésén egy évvel későbbi (895) dátumban rögzítették. A közelítő millenniumi ünnepi előkészületei miatt azonban a tervezettnél jóval nagyobb költségvetéssel kellett számolni, így a pénzügyminisztérium (ez is, akár a külügyés és a hadügyminisztérium, osztrák irányítás alatt állt!) kérésére, az akkori rendezvény megint csúszott egy évet. Ez végül 1896-ban országos keretek között, fényes külsőségekkel le is zajlott. A millicentenáriumi idejét azonban a millennium *ünneplési* évéhez viszonyították, és nem korrigáltak rajta. Ez akkor kormányintézkedési hiba volt. A honfoglalás évének, mivel ez a pontosabb, 895-öt kell tekintelnünk. Ahogyan a Magyar Tudományos Akadémia teszi.

LENGYEL JÁNOS

KOZMA MIKLÓS, A MAGYAR MÉDIACÉZÁR

„A rádió akkor is hatalmas népművelő, ha nem akar az lenni, ha akar, hatása felülmúlja a népiskoláét és a hadseregét.”¹

NÉMETH LÁSZLÓ

Kozma Miklós² volt a Horthy-korszak legbefolyásosabb, médiával foglalkozó tisztviselője. Az ungvári remete, ahogy élete utolsó éveiben nevezték, tehetséges, széles látókörű, vállalkozó szellemű, nagy munkabírási férfiú. A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Rádió irányítása mellett egy ideig ő felügyelte a magyar filmipart is. Tisztában volt azzal, hogy a média nagy szerepet játszhat a nemzeti propagandában és ezzel a nemzeti politikában.³ Elképzeléseinek megvalósításához az 1930-as évek elejének változásai teremtettek lehetőséget. Gömbös Gyula előtt a magyar kormányok nem használták ki teljes mértékben az írott sajtó, és a rádió nyújtotta lehetőségeket. Gömbös volt az, aki igyekezett hasznosítani Goebbels, német propagandagépezetének tapasztalatait. Példaképe, Mussolini is előszeretettel mondott nagyszabású rádióbeszédet, a magyar kormányfő is otthonosan mozgott a mikrofon előtt. Antal István sajtófőnökkel együtt Kozma szervezte meg ezeket az alkalmakat. Mellesleg Kozma és Antal nem szívlelték egymást, de annak ellenére, hogy utóbbi a kormányfő közvetlen környezetéhez tartozott, mindvégig Kozma rendelkezett nagyobb befolyással. Ő már 1919-ben, a nemzeti hadsereg szegedi főhadiszállásán, a propaganda- és védelmi osztályt vezette, majd Horthy kabinetirodájának katonapolitikai referense lett.⁴

Életútja hasonlított Gömböséhez, de ő a katonai pálya mellett jogot is tanult. Tevékenyen részt vett a MOVE szervezésében. Amikor, az akkor még jelentéktelen MTI élére került, nagyszabású modernizációs tervekkel rukkolt elő. Nagyvállalkozó lett, ennek érdekében messzemenőig kihasználta kitűnő politikai kapcsolatait.⁵ Kánya Kálmán tanácsára saját filmvállalatot alapított. A Magyar Film Iroda riport, propaganda, oktató, reklám és főként nevelő filmeket gyártott.⁶ A 20-as években, a Rádió elnökeként még igyekezett távol maradni a mindennapi politikától. Tudta, hogy egy fontos vállalat élén társadalmi befolyást szerezhet anélkül is, hogy kitenné magát a mindennapos csatározásoknak. Az évtized végén úgy